
Polemika

„Nerozlišné ono“ jako mimosvětská transcendence, nebo ontologická dimenze světa?

Polemika s Ritterovou interpretací Patočkovy studie „Prostor a jeho problematika“¹

Pavel Sladký

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
sladky@cts.cuni.cz

Tento text je polemickou reakcí na knihu Martina Rittera *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*,² přesněji řečeno na způsob, jímž Ritter v této knize interpretuje Patočkovu rozsáhlejší studii „Prostor a jeho problematika“.³ Než přejdu k námitce samotné, dovoluji si nejprve uvést tři důvody, proč je podle mého názoru Ritterova kniha, resp. její první část, v níž Ritter sleduje vývoj Patočkovy fenomenologie a na niž se zde omezují, zajímavým a podnětným příspěvkem k patočkovskému bádání.

K filosofii Jana Patočky a jejím proměnám lze nepochybně přistupovat více způsoby. Můžeme ji, vyjdeme-li ze dvou krajních stanovisek, chápat jako postupnou realizaci filosofického programu, který ve více či méně ostré podobě tanul Patočkovi na mysli od počátku jeho filosofické dráhy. V tomto případě zdůrazňujeme celek a jednotu Patočkova myšlení a jednotlivé zastávky Patočkova filosofování jim podřazujeme. Nebo ji naopak můžeme pojímat jako „mnohost pokusů“, které jsou natolik specifické, že je lze jen stěží subsumovat pod nějaký společný základ. V tomto případě akcentujeme autonomii jednotlivých proměn Patočkovy filosofie, a jsme proto nuceni rezignovat

1 Tento příspěvek vznikl jako součást grantového projektu GA ČR, č. 20-26526S: „Humanismus české filosofie jako otevřená otázka. Patočka, Masaryk, jejich kritici a pokračovatelé“.

2 Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*. Cham, Springer 2019.

3 Patočka, J., Prostor a jeho problematika. In: týž, *Fenomenologické spisy III/2*. Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, OIKOYMENH 2016, s. 11–71.

na myšlenku hlubší kontinuity a jednoty Patočkova myšlení. Jakkoli mohou mít tyto dva přístupy své dílčí oprávnění, oba ústí do paradoxů. V rámci prvního přístupu Patočka vystupuje jako už od počátku (více či méně) hotový filosof, který toliko naplňoval svou filosofickou vizi, čímž se ztrácí nesporné drama Patočkova osobního filosofického života. Druhý přístup naopak Patočku staví do poněkud schizofrenního světla jako filosofa, který např. v průběhu několika málo let zastával zcela opačná filosofická stanoviska.

Mám za to, že přiměřenější způsob, jak chápat vývoj Patočkovy filosofie, spočívá v tom, být si vědom rozdílů mezi jednotlivými koncepcemi, které se od sebe v podstatných momentech mnohdy skutečně liší, ale současně a nedílně vidět jak jejich shodné akcenty, které tvoří jakési Patočkovu „osobní apriori“,⁴ tak pozoruhodný filosofický příběh, který se za nimi a skrze ně odehrává. A právě zajímavý pokus o zachycení takového příběhu – vnitřní logiky Patočkova fenomenologického vývoje – se současným důrazem na neredukovatelná specifika jednotlivých Patočkových pokusů sledujeme v Ritterově knize.

Za velké plus Ritterovy práce považují také to, že autor se nespokojuje s Patočkovým pojmoslovím, ale že naopak vytrvale a poctivě podrobuje Patočkovy základní pojmy otázce po jejich významu a smyslu. Tím se mu daří odkrývat nejen překvapivé souvislosti, ale i vnitřní tenze Patočkova myšlení, které, přistoupíme-li na zdánlivou samozřejmost těchto pojmů, snadno přehlédneme.

Konečně třetím důvodem, proč je po mém soudu Ritterův výklad přínosný, je skutečnost, že věnuje soustavný prostor i Patočkově útržkovité fenomenologii animality. Je zřejmé, že v centru Patočkova myšlení vždy stál člověk a jeho vztah ke světu a že otázka po mimolidské živé přírodě u něj ustupovala do pozadí, nebyla-li zrovna souvztažná s otázkou po lidském životě. Může být poučné sledovat, kam Patočku důraz na výjimečnost lidského jsoucna v hodnocení živé přírody často přivedl.

Jak jsem již předeslal v úvodu, má námitka se týká Ritterova čtení Patočkova „Prostoru a jeho problematiky“. Základně bych ji formuloval otázkou, zda je skutečně nutné, jak tvrdí Ritter,⁵ rozumět pojmu „nerozlišného ono“, jímž Patočka opisuje transcendentní a transcendentální základ světa, jako *mimosvětské* transcenci, zda není správnější, jak budu tvrdit já, vztahovat tento pojem k ontologické dimenzi světa, a tedy ke *světu*.

4 „Každá filosofie krouží jako kolem centra kolem jistého základního principu, který není původně ani ryzí tezí, ani pojmem, ani názorem, ani pocitem jako spíše základní polohou nazírací, osobním apriori každého myslitele a zároveň principiální osobní zkušeností, tím, co tvoří myslitelovo vlastní bytí o sobě a pro sebe.“ Patočka, J., Kapitoly ze současné filosofie. In: týž, *Péče o duši I*. Ed. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 89.

5 Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 72–73.

V sedmé kapitole své knihy interpretuje Ritter jednu z proměn Patočkovy fenomenologie z počátku 60. let, kterou budu pracovně nazývat „konceptí prostoru“. Zařazením této kapitoly za kapitolu o negativním platonismu Ritter správně soudí, že je to právě koncepce prostoru, která – jakkoli Patočkou rozpracovaná vlastně jen ve dvou textech⁶ – nahradila negativně-platónský projekt.⁷ Ztotožněním „nerozlišného ono“ s extramundánní transcendencí však Ritter vposled umenšuje význam koncepce prostoru, a to jak vůči předchozímu negativnímu platonismu, tak vůči následující koncepci pohybu existence, resp. a subjektivní fenomenologii. Tímto krokem ji totiž příliš přimyká k negativnímu platonismu, který je založen právě na nesvětském a negativním „ontologickém principu“ (negativní Idea). Rozdíl mezi negativním platonismem a konceptí prostoru tak u Rittera nakonec spočívá pouze v tom, že koncepce prostoru klade oproti negativnímu platonismu pozitivní důraz na tělesnost lidského bytí.⁸ Tento závěr je však podle mého názoru problematický už vzhledem k Patočkovu vlastnímu hodnocení projektu negativního platonismu z konce 50. let. Píše-li Patočka brněnskému kunsthistorikovi a svému příteli V. Richterovi, že se „(..) rozmáchl na poněkud větší věc, která ‚negativní platonismus‘ úplně vyřazuje jako nepochopitelnou naivnost“,⁹ očekávali bychom, že se nová koncepce bude od negativního platonismu lišit více a v podstatnějších rysech než jen zdůrazněním lidské tělesnosti (jakkoli i to je pro Patočkův následný vývoj velmi důležité).¹⁰ Domnívám se, že rozdíl mezi oběma koncepcemi je skutečně větší, než soudí Ritter, můžeme jej však

-
- 6 Vedle studie „Prostor a jeho problematika“ jde o Patočkovy rukopisné poznámky, jimž vydavatelé dali označení „Poznámky o prostoru“ (in: Patočka, J., *Fenomenologické spisy III/2*, c.d., s. 72–101). Ke „koncepti prostoru“ se rovněž vztahuje Patočkův esej „L'idée d'espace depuis Aristote jusqu'à Leibniz“ (in: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*, 10, 1961, č. 5, s. 23–41), který je přepracováním historické části „Prostoru a jeho problematiky“. Tento esej Patočkovi následně posloužil jako podklad čtvrté kapitoly jeho doktorské práce „Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové“. Viz Patočka, J., *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Studie z dějin filosofie od Aristotela k Hegelovi*. Praha, Nakl. ČSAV 1964, s. 208–254.
- 7 Pokud je mi známo, prvním, kdo přišel s touto tezí, byl Filip Karfík. Viz Karfík, F., *Die Odyssee des endlich gewordenen Absoluten. Patočkas systematische Versuche zwischen 1936 und 1964*. In: *týž, Unendlichwerden durch die Endlichkeit. Eine Lektüre der Philosophie Jan Patočkas*. Würzburg, Könighausen & Neumann 2008, s. 50; česky: *Odyssea zkonečného absolutna. Patočkův filosofický vývoj mezi lety 1936 a 1964*. Přel. M. Ritter. In: Chvatík, I. (ed.), *Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie*. Praha, Filosofia 2009, s. 45–46.
- 8 Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 73.
- 9 Patočka, J., *Dopisy Václavu Richterovi*. Ed. I. Chvatík – J. Michálek. Praha, OIKOYMENH 2001, s. 73.
- 10 Když Ritter v kapitole o negativním platonismu uvažuje o důvodech Patočkova opuštění této koncepce, vybírá si z výše citovaného Patočkova vyjádření pouze obrat „nepochopitelná naivnost“ (viz Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 62). „Nepochopitelnou naivností“ však byl pro Patočku negativní platonismus právě ve vztahu ke koncepci prostoru, a tedy pouze prostřednictvím této koncepce lze odhalit slabiny, které sám Patočka v negativním platonismu viděl a které ho nakonec přiměly negativně-platónský projekt definitivně opustit.

zahlédnout teprve tehdy, budeme-li rozumět centrálnímu pojmu Patočkovy koncepce prostoru, pojmu „nerozlišného ono“, jinak než Ritter.

Ritter správně registruje, že Patočka v koncepci prostoru provádí více-
stupňovou „transcendentální redukci“. Otázku po prostoru jako objektivní
vztahové struktuře nejprve převádí na otázku po „životním prostoru“, tj.
na otázku po světě našeho života. Je to totiž „životní prostor“ čili svět naše-
ho života, z něhož se podle Patočky komplikovaným procesem geometrizace
rodí homogenní objektivní prostor. Protože svět našeho života není „auto-
nomním faktem“, nýbrž útvarem, který je *vybudovaný*, obrací se Patočka
v následujícím kroku k tomu, co tento svět *buduje*, totiž k (inter-)subjektiv-
nímu bytí. Ani (inter-)subjektivní bytí ale v koncepci prostoru ještě není po-
slední, absolutní půdou, neboť (inter-)subjektivita je ve svém budování světa
našeho života podle Patočky odkázána na „hlubinu transcendence“. Ritter
má však za to, že tato „hlubina transcendence“ má mimosvětový charakter.
Odvolává se přitom na následující Patočkovo tvrzení: „Mytologicko-sakrální
pochopení jsoucna (...) předvádí nám s jasnozřivostí, že *založení* oné stavby,
kterou je celý svět, děje se na *hlubině* transcendence, něčeho *zcela jiného* než
to, co se může vyskytovat *uvnitř*.“¹¹ V tomto duchu pak Ritter interpretuje
nejen (inter-)subjektivní „bytí mimo“ – které je v koncepci prostoru „druhou
stránkou“ (inter-)subjektivního „bytí uvnitř“ a jímž chce Patočka říci, že ač-
koli je subjekt vždy už ve světě (našeho života), *uvnitř* světa (našeho života),
a nikdy ne před ním, jako budovatel světa (našeho života) tento svět současně
transcenduje – jako transcendenci světa (v celku),¹² ale i Patočkův pojem sa-
krální transsubstanciacie jako restrukturalizaci prostoru světa našeho živa-
ta prizmatem mimosvětské transcendence¹³ a Patočkovu zkušenost „prázdn-
oty srdce“ jako zkušenost extramundánní „hlubiny transcendence“ a její
„přítomnosti“ uvnitř světa (našeho života).¹⁴

Proti Ritterově interpretaci si dovoluji nabídnout alternativní interpreta-
ci, která stojí na tezi, že v koncepci prostoru Patočka pojmem „nerozlišného
ono“ svět netranscenduje, nýbrž *ontologizuje*.¹⁵ Podle mého čtení je koncepce
prostoru založena na (implicitním) rozlišení dvou pojmů světa – ontického

11 Patočka, J., *Prostor a jeho problematika*, c.d., s. 52.

12 Viz Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 68.

13 Viz tamtéž, s. 72.

14 Viz tamtéž, s. 73.

15 Inspiruji se Karfíkovým postřehem, že v Patočkově koncepci prostoru „(...) je absolutno beze
zbytku pohlceno světem jako jeho neobjektivizovatelná komponenta, která vládne jeho celku“.
Karfík, F., *Die Odyssee des endlich gewordenen Absoluten. Patočkas systematische Versuche
zwischen 1936 und 1964*, c.d., s. 51; česky: *Odyssea zkonečněho absolutna. Patočkův filosofic-
ký vývoj mezi lety 1936 a 1964*, c.d., s. 46.

a ontologického.¹⁶ Těmto pojmům odpovídají dvě dimenze světa – ontickému pojmu odpovídá dimenze světa našeho života a ontologickému pojmu dimenze „hlubiny transcendece“ čili „nerozlišného ono“. Sféru „nerozlišného ono“ Patočka také někdy přibližuje jako „nekonečno v zákrytu“,¹⁷ „mezne nekonečno“¹⁸ či „periferii (světa našeho života)“¹⁹ – a už tyto výrazy mohou po mém soudu evokovat soupatřičnost „hlubiny transcendece“ se světem, resp. s jeho ontologickou dimenzí. Jak ale vysvětlit Ritterem citovaný passus, v němž Patočka říká, že „založení oné stavby, kterou je celý svět, děje se na *hlubině* transcendece“? Není zde přece explicitně řečeno, že *celý* svět má transcendentální základ mimo sebe?

Soudím, že učiníme-li výše uvedenou diferenciaci pojmů světa, nemusí tomu tak být. Jde totiž o to, co v tomto případě Patočka myslí „celým světem“. Vzhledem k tomu, že „celý svět“ ztotožňuje se „stavbou“, a protože „periferii (světa našeho života)“ jako to, co je nezvládnuté a nezvládnutelné,²⁰ za stavbu považovat zcela jistě nemůže, musí být „celým světem“ míněn právě a jen celý svět našeho života. Uvedený passus je proto třeba číst následujícím způsobem: „založení oné stavby, kterou je celý svět [našeho života], děje se na *hlubině* transcendece, něčeho *zcela jiného* než to, co se může vyskytovat *uvnitř* [světa našeho života].“²¹ Ani zde tedy po mém soudu není problematizována možnost, že „hlubinou transcendece“ měl Patočka na mysli ontologickou

16 Viz např. Patočkova slova z dopisu L. Landgrebem ze 4. dubna 1974 (na něž se Ritter rovněž odvolává, i když v jiné kapitole a v jiné souvislosti – viz Ritter, M., *Into the World: The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 98): „Ich glaube, daß die Bestimmung des Verhältnisses der Lebenswelt als ontischen Begriff zum ontologischen Weltbegriff nie genau unternommen wurde.“ [„Domnívám se, že určení vztahu světa našeho života jakožto ontického pojmu k ontologickému pojmu světa nebylo nikdy důsledně provedeno.“] Dopis je součástí zatím nepublikované Patočkovy korespondence s L. Landgrebem, která je uložena v Archivu Jana Patočky pod sg. 5000/018. Ačkoli toto vyjádření patří do kontextu Patočkovy pozdní fenomenologie, lze, myslím, Patočkovu diferencii dvou pojmů světa vztáhnout i na koncepci prostoru. Z vyjádření je rovněž patrné, že Patočka nemohl být s vypracováním vztahu dvou dimenzí světa v koncepci prostoru spokojen. K dvěma dimenzím světa a jejich vztahu viz též Patočkův dopis I. Kroňské z 1. 4. 1972 [nepublikováno, uloženo v Archivu Jana Patočky pod sg. 5000/006].

17 Patočka, J., *Prostor a jeho problematika*, c.d., s. 47.

18 Tamtéž, s. 43.

19 Tamtéž. Všechny tyto Patočkovy obraty opisující „hlubinu transcendece“ odpovídají perspektivě světa našeho života, který je centrem, je „rozlišený“, tj. (inter-)subjektivně strukturovaný, konečný a „odkrytý“. – V „Poznámkách o prostoru“ (c.d., s. 73) nalézáme další možnosti pojmenování sféry „nerozlišného ono“: „(...) budovat = tvořit v ničem, v propasti, na neindividuovaném písku.“

20 Viz Patočka, J., *Prostor a jeho problematika*, c.d., s. 43.

21 Srov. Patočkův výměr „(byť) uvnitř“: „Nazveme-li obecné schéma všeho, co nás může oslovovat z našeho okolí, čemu v něm rozumíme, poněvadž splňuje nějakou funkci v našem životním rozvrhu (funkci prostředku, prostředku prostředků, okamžitého či trvalejšího účelu), světem našeho života, pak původní „uvnitř“ či „ve“ znamená uvnitř světa či ve světě, původní dispozici a disponovatelnost pro to, s čím vejde se ve styk.“ Tamtéž, s. 36.

dimenzi světa. To pochopitelně jen za předpokladu, že nebudeme Patočkův pojem světa omezovat na ontický pojem světa našeho života, neboť pak bychom museli rekurovat k mimosvětové transcenci, jak to vidíme v Ritterově interpretaci. V témže duchu bych vykládal (inter-)subjektivní „bytí mimo“, které by nyní odkazovalo k transcenci světa našeho života jako vyklonění subjektu do ontologické dimenze světa, jakož i „sakrační transsubstanciací“ (prostoru) a „prázdnostu srdce“, které by ukazovaly tímž směrem. Souhrnně řečeno, měl-li Patočka skutečně na mysli dva pojmy světa, není nutné, ale ani žádoucí, abychom chápali „nerozlišné ono“ jako *mimosvětový* základ světa.

Domnívám se, že teprve na základě této interpretace můžeme nejen odkrýt vlastní intenci Patočkovy koncepce prostoru, ale též zhodnotit její význam a odlišnost vůči filosofii záporného platonismu. Jestliže je můj přístup správný, učinil Patočka ve srovnání s negativním platonismem zásadní obrat (od Ideje ke světu), který je neméně důležitý i z perspektivy jeho pozdní, asubjektivní fenomenologie.